

משפט יצחק

כתובה מוגזמת — התחייבות של כבוד או אסמכתא?

בירור גבולות תוספת הכתובה והדרך לפסוק סכום ממשי בלי למחוק את השטר

גיליון 48 • כתובה ואסמכתא • ז' באלול תשפ"ו

מאת: הרב יצחק דן גרונברגר

יצירה מקורית מאת הרב יצחק דן גרונברגר. אין לפרסם את הגיליון בשלמותו, להעתיקו או לעבדו עיבוד מהותי בלא רשות בכתב. ציטוט קצר ומידתי מותר בכפוף לייחוס מלא ולהפניה פעילה אל grunberger-law.co.il.

חתן צעיר כתב בכתובה שני מיליון שקלים. בשעת החופה הכול האיר: הנגנים ניגנו, המשפחות שמחו, והסכום נשמע כעיטור של כבוד. שנים לאחר מכן בא השבר, והכתובה ירדה מן הקיר אל שולחן בית הדין. האם מדובר בחוב גמור ככל חוב, או בהתחייבות שאין דעת אדם סבירה לקבלה באמת? ואם הסכום מופרז — האם האישא מפסידה הכול, או שחובה לפסוק לפחות סכום ממשי?

השאלה אינה טכנית. מצד אחד, אין להפוך את הכתובה לקישוט חסר תוכן; מצד אחר, אין להשתמש בלשון החופה כדי להעמיס על אדם חוב שמעולם לא היה מסוגל לשלם. דרך הדין מחייבת להבחין בין עצם הכתובה, תוספת הכתובה, אסמכתא, אומדנת דעת ומנהג בתי הדין — ולא לזרוק את השטר כולו לפח מפני שמספרו גדול.

השאלה המרכזית

מתי תוספת כתובה תיחשב התחייבות גמורה, מתי היא נגועה באסמכתא, מה דין סכום מופרז, והאם רשאי בית הדין להעמיד את החיוב על סכום סביר אף שאין הוא כתוב במפורש בשטר?

א. הכתובה אינה מליצה

במשנה כתובות נד ע"ב ובסוגיות שלאחריה נתבאר כוחו של הבעל להוסיף על עיקר הכתובה. הרמב"ם בהלכות אישות פרק טז והשולחן ערוך אבן העזר סימנים סו וק הביאו את דיני עיקר הכתובה ותוספתה. התוספת אינה נדבה בעלמא: משקיבל הבעל על עצמו חיוב בשטר, ונעשו הנישואין על דעתו, היא חלק ממערך החיובים שבין האיש לאשתו.

עם זאת, תוספת כתובה תלויה בגמירות דעת. שטר כתובה אינו מטה קסם ההופך כל מספר שנכתב בו לחוב בר־גבייה. בדיני ממונות אין די בדין; צריך דעת מתחייב. לפיכך כאשר סכום הכתובה חורג במידה קיצונית מנכסי החתן, הכנסתו והמציאות הכלכלית בעת הנישואין, מתעוררת שאלת אסמכתא במלוא תוקפה.

ב. אסמכתא — לא כל הבטחה נעשית חוב

בבבא מציעא קד ע"ב נאמר במקבל שדה שהתחייב: "אם אוביר ולא אעביד אשלם במיטבא" — תנאי זה מועיל. ואילו התחייבות להוסיף סכום מופלג עשויה להיות אסמכתא. בבבא בתרא קסח ע"א ובנדרים כז ע"ב נתבאר שאדם המתחייב מתוך הנחה שהמצב המחייב לא יגיע, אינו תמיד גומר בדעתו.

הרמב"ם בהלכות מכירה פרק יא והשולחן ערוך חושן משפט סימן רז פסקו את גדרי אסמכתא. העיקר איננו אם המתחייב הצטער לאחר מכן; חרטה אינה מבטלת קניין. השאלה היא אם כבר בשעת ההתחייבות היה הסכום בגדר דבר שאדם רואה אותו כחוב ממשי, או כהפרזה טקסית שנכתבה מתוך ביטחון שלא תיגבה לעולם.

מכאן גם הזהירות הנדרשת: אין לומר שכל כתובה גדולה היא אסמכתא. אדם עשיר הכותב סכום גבוה עשוי להתכוון אליו; אדם מן היישוב הכותב סכום הניתן לפריסה עשוי להתחייב בו; ולעיתים הסכום נבחר בכוונה כדי לבטא ביטחון כלכלי לאישה. ההכרעה חייבת להישען על ראיות, לא על תחושת בטן.

ג. "אשלם אלפא זוזי" והחייב במיטבא

בחושן משפט סימן שכח סעיף ב נפסק כי מקום שהמקבל התחייב סכום מופרז אם לא יעבוד את השדה — אינו משלם את ההפרזה, אך משלם את הנזק הראוי, "במיטבא". מכאן למדו פסקי דין אחדים שגם כאשר הסכום הנוסף שבכתובה מופרז, אין הכרח לבטל את כל התוספת. יש להעמיד את ההתחייבות על שיעור שהצדדים ומנהג המקום יכולים היו לראותו כחייב אמיתי.

הדמיון אינו מלא. ב"אוביר ולא אעביד" יש נזק ממוני הניתן לשומה, ואילו תוספת כתובה היא התחייבות עצמאית. אולם העיקרון חשוב: בית הדין אינו חייב לבחור בין שני קצוות — גביית מיליונים מצד אחד, ואפס מוחלט מצד אחר. לעיתים לשון ההתחייבות מלמדת על רצון לחייב בסכום ממשי, ורק שיעור ההפרזה נופל.

ביקורת הלכתית נחרצת: פסיקה המבטלת כליל כתובה מופרזת עלולה להפוך את החופה להצגה. החתן כתב שטר, קיבל קניין ונשא אישה על דעת חיובי הכתובה; אין זה ישר לומר לאחר שנים כי המספר היה גדול, ולכן גם מאה אחת לא התחייב. אם ההפרזה אינה קונה — יש לברר מה כן קנה. אחרת נמצא שהדיין מחק לא רק את האסמכתא אלא גם את גמירות הדעת המוכחת, וכיבה את הנר מפני שהפתילה הייתה ארוכה.

ד. מנהג בתי הדין ופשרה הקרובה לדין

בתי הדין נקטו לאורך השנים דרכים שונות: יש שחייבו את מלוא הסכום; יש שראו בתוספת המופרזת אסמכתא וביטלו אותה; ויש שפסקו סכום ביניים לפי נסיבות הנישואין, משך החיים המשותפים, יכולת הצדדים, הסיבה לגירושין ומנהג הפסיקה.

הפשרה אינה היתר לדיין להמציא מספר. בסנהדרין ו ע"ב ובשולחן ערוך חושן משפט סימן יב נתבארה מעלת הפשרה, אך פשרה ראויה צריכה להיות קרובה לדין ומנומקת. כאשר עצם החיוב ברור ושיעורו מסופק, יש מקום לפשרה; כאשר עצם הזכאות לכתובה לא הוכחה, אין להשתמש בפשרה כדי לעקוף ברור ראייתי.

ה. פסק בית הדין הגדול בתיקים 1337422/2–3

בפסק הדין של בית הדין הרבני הגדול, בהרכב הרב יצחק יוסף, הרב יעקב זמיר והרב מיכאל עמוס, שניתן ביום כ"ד בכסלו תשפ"ג (18.12.2022), נדונו יחד מזונות ילדים וכתובה בסך שני מיליון שקלים. בית הדין האזורי ראה בסכום כתובה מוגזמת וחייב בעיקר הכתובה בלבד.

בית הדין הגדול עמד על המחלוקת בפסיקה. הודגש שקיימים פסקי דין רבים שבהם לא ביטלו את התוספת כולה, אלא חייבו חלק ממנה מכוח אומדנה, מנהג ופשרה. במקרה שנדון לא הושלם בבית הדין האזורי ברור מלא בשאלת האחריות לגירושין, ולכן לא היה מקום לקבוע את מלוא החיוב; עם זאת נקבע שאין למחוק את התוספת כאילו לא נכתבה. לבסוף הועמד החיוב על 120,000 ש"ח, בכפוף לברור שנעשה בפסק.

החשיבות המעשית כפולה. ראשית, הטענה "הכתובה מוגזמת" אינה פטור אוטומטי. שנית, תביעת כתובה אינה מסתיימת בקריאת המספר: צריך לברר מי הביא לפירוד, אם קיימת עילת הפסד, מה הייתה יכולת האיש בעת ההתחייבות, ומהו הסכום שהמנהג רואה כהתחייבות רצינית.

ו. בין כתובה לפיצויי גירושין

אין לערבב בין תוספת כתובה לבין פיצויי גירושין. הכתובה היא חוב שטרי והלכתי; פיצויים נידונו בפסיקה הרבנית במצבים מסוימים, ובפרט כאשר הבעל דורש גירושין והאישה אינה חייבת בהם. אפשר שתביעה לפיצויים תידחה בעוד תביעת הכתובה תתקבל, ואפשר להפך לפי נסיבות המקרה והמנהג.

גם סעיף 8 לחוק יחסי ממון אינו תחליף לכתובה. איזון משאבים, חלוקה לא שוויונית וכתובה הם מסלולים שונים. בעל דין שמערבב אותם מאבד את נקודת האחיזה: עליו להראות מה מקור כל חיוב, מה הסעד המבוקש ומה הראיה.

ז. כיצד טוענים נכון

1. הציגו את מצב החתן בעת החופה: הכנסה, נכסים, חובות ורמת חיים. זהו מפתח לשאלת גמירות הדעת.
2. בררו את הסיבה לגירושין: כתובה אינה נפסקת בחלל; עילות הפסד וזכאות קודמות לשאלת הסכום.
3. הבחינו בין עיקר לתוספת: גם אם יש קושי בתוספת, אין בכך בהכרח למחוק את עיקר הכתובה.
4. הביאו פסיקה ממוקדת: לא כל פסק על כתובה גדולה מתאים לכל סכום ולכל זוג.
5. טענו חלופה: מי שטוען שהסכום כולו מופרז צריך להסביר מהו הסכום הסביר; ומי שתובע הכול צריך להוכיח גמירות דעת למלואו.
6. אל תסתפקו בסיסמה: "אסמכתא" היא מסקנה הלכתית, לא מילת קסם.

ח. מסקנה

- א. תוספת כתובה היא התחייבות ממשית, אך היא טעונה גמירות דעת.
- ב. סכום החורג קיצונית מיכולת החתן עשוי לעורר דין אסמכתא, אך אין מכאן פטור אוטומטי מכל תוספת.
- ג. ניתן במקרים המתאימים להעמיד את החיוב על סכום סביר ומבוסס, מכוח אומדנה, מנהג ופשרה הקרובה לדין.
- ד. לפני שאלת הסכום יש לברר את עצם הזכאות ואת האחריות לפירוד.
- ה. כתב טענות נכון חייב להפריד בין כתובה, פיצויים ואיזון משאבים.

נכתבה כתובה בסכום גבוה — ואתם עומדים לפני תביעה או הגנה?

משרדנו בוחן את השטר, נסיבות החופה, הפסיקה הרבנית והראיות לאחריות לפירוד, ומנסח טיעון הלכתי ומעשי מדויק. פנייה מוקדמת עשויה למנוע טעות יקרה, אך אין באמור הבטחה לתוצאה.

מקורות עיקריים

- כתובות נד ע"ב; בבא מציעא קד ע"ב; נדרים כז ע"ב; בבא בתרא קסח ע"א.
- רמב"ם, הלכות אישות פרק טז; הלכות מכירה פרק יא.
- שולחן ערוך אבן העזר סימנים סו וק; חושן משפט סימנים יב, רז ושכח.
- בית הדין הרבני הגדול, תיקים 1337422/2-3, בהרכב הרב יצחק יוסף, הרב יעקב זמיר והרב מיכאל עמוס, כ"ד בכסלו תשפ"ג (18.12.2022).

